ФОНД НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

Списание за наука „Ново знание“
ISSN 2367-4598 (Online)
Академично издателство „Талант“
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

New Knowledge Journal of Science
ISSN 2367-4598 (Online)
Academic Publishing House „Talent“
University of Agribusiness and Rural Development - Bulgaria

http://science.uard.bg

BULGARIA IN THE ACADEMIC COOPERATION ON THE BALKANS

Alla Kirova
Economic Research Institute at Bulgarian Academy of Sciences – Bulgaria

Abstract: The article presents the results of a study on the participation and the role of Bulgaria in the academic cooperation on the Balkans. The country's activity in regional and subregional initiatives, including cross-border cooperation, as well as its specific forms applied in the fields of higher education, science and development of innovations in the region, are analyzed. It has been demonstrated that certain successes have been achieved at the level of developing initiatives and project ideas for collaborative cooperation in the analyzed areas. The role of Bulgaria in the practical implementation of subregional academic cooperation and exchange, as well as in the active participation in regional research and innovation initiatives, especially in the transnational regional plan at the expense of bilateral cooperation, is significantly weaker. In this context, proposals have been made for the possible enhancement of the role of Bulgaria on the Balkans in the efforts of the state and academic institutions. The aim is our country to strive to take a leading position in the regional research and educational area as well as a leading position of a moderator in the process of European integration of the Western Balkan countries.

Keywords: research and educational space, regional cooperation, scientific and interuniversity cooperation and exchange.

БЪЛГАРИЯ В АКАДЕМИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО НА БАЛКАНИТЕ

Алла Кирова
Институт за икономически изследвания при БАН, секция „Макроикономика“

Резюме: Статията представя резултати от изследване на участието и ролята на България в академичното сътрудничество на Балканите. Анализирани са активността на страната в регионалните и субрегионалните инициативи, включително за трансгранично сътрудничество, както и конкретните му форми, прилагани в сферите на висшето образование, науката и развитието на иновации в региона. Доказано е, че на ниво разработване на инициативи и проектни идеи за съвместно сътрудничество в анализираните сфери са постигнати определени успехи. Значително по-слаба е ролята на България в практическото реализиране на субрегионалното академично сътрудничество и обмен, както и в действеното участие в регионални изследователски и иновационни инициативи, особено в транснационален регионален план за сметка на двустранното сътрудничество. В този контекст са направени предложения за възможното повишаване на ролята на България на Балканите при полагане на съответни усилия от страна на държавата и академичните институции. Целта е страната ни да се стреми да заеме лидерско място в регионалното научноизследователско и образователно пространство, както и водеща позиция на модератор в процеса на европейската интеграция на държавите от Западните Балкани.

Ключови думи: изследователско и образователно пространство, регионално сътрудничество, научно и междууниверситетско сътрудничество и обмен.

ВЪВЕДЕНИЕ

Развитието на образователното и изследователското пространство на Балканите представлява реална възможност за ускоряване на социално-икономическото развитие на региона и за промяна в геоикономическата му позиция. Сътрудничеството в сферите на висшето образование, научните изследвания и развитието на иновации оказва влияние върху повишаването на регионалния иновационен потенциал (*Кирова, А., 2017*), постигането на интелигентен и устойчив растеж, както и за успешното интегриране в европейското образователно и изследователско пространство. В този контекст целта на изследването се състои в оценката на възможностите за задълбочаване на по-нататъшно регионално сътрудничество за изграждане на научно-образователното пространство на Балканите и за заемането от България на водещи позиции в него.

Регионалното сътрудничество на Балканите и като цяло в Югоизточна Европа (ЮИЕ) се признава за изключително важно за България като основен инструмент за укрепване на сигурността и политическата и икономическа стабилност в региона. Страната ни участва практически във всички общоевропейски регионални инициативи и е инициатор и активен участник във формирането на редица от тях и в обновяването им чрез прилагане и утвърждаване на принципа за „регионална принадлежност“ в регионалното сътрудничество – три пъти (през 1996-97, 2007-08 и 2015-16 г.) Процесът за сътрудничество в ЮИЕ е под българското председателство, България е представена в ръководните постове на Съвета за регионално сътрудничество, отбелязва видимо присъствие в Черноморското регионално

сътрудничество, както и в инициативите на ЕС за Западните Балкани с оглед засилване на европейската им перспектива.

Политиката на България в региона е в пряко съответствие с външнополитическите приоритети на страната, свързани с геостратегическото ни позициониране в ЮИЕ и насочени към установяване на добросъседски и взаимноизгодни отношения на Балканите; утвърждаване на доверието и стабилността в отношенията между балканските държави; постигане на признание в ЕС на водещата роля на страната като фактор на сигурността в субрегиона Западни Балкани; съдействие в качеството на медиатор между европейските и западнобалканските държави за тяхното развитие по пътя на интеграцията им в ЕС. Сътрудничеството в региона се реализира главно в два формата – в рамките на инициираните на общоевропейско равнище регионални инициативи и чрез двустранни споразумения, включително за трансгранично сътрудничество, като България има сключени такива с всички държави в региона. Визираните параметри на сътрудничество обхващат широк спектър области на действие в различни сфери на обществено-икономическия живот, включително във висшето образование, науката и изграждането на човешки капитал.

Въпреки безусловно позитивното значение на регионалните инициативи и на участието на България в тях, може да се констатира, че те се реализират главно като политически (парламентарен, на ниво министри) и дипломатически диалог, което води до проявите на известен скептицизъм в специализираната литература относно тяхната реална ефективност поради разминаване между договорените цели и постигнатите практически резултати (*ЦЕМИ, 2015, с. 26-40*). Като аргументи се посочват пожелателният декларативен характер на лансираните идеи; институционализацията на механизмите за сътрудничество главно под формата на политически срещи и мероприятия; липсата на бюджет за финансиране на утвърдените проекти; инициирането „отвън“ на инструментите за регионално сътрудничество; проявите на недоверие, неприязън и противопоставяне на балканските политически елити, водещи до слаби „вътрешни“ двигатели за постигане на диалог и взаимноизгодни действия. В тази връзка с приоритетно значение би трябвало да бъдат не политическите, а така наречените „функционални“ („проектни“) инициативи за сътрудничество между отделните държави в региона в конкретни, в значителна степен „деполитизирани“ социални и културни области на дейност, към които се отнасят и висшето образование, и науката. Изхождайки от реалните тенденции в политико-икономическия живот на Балканите, реализацията на лансираната идея изглежда напълно логична, приложима и резултатна с оглед на подобряване на разбирателство и сътрудничество в региона, на ползите за икономическото му развитие, както и на необходимостта от решаването на редица общи за региона социално-икономически проблеми, често непосилно за отделните страни. Така предложеният и подкрепен от нас подход изцяло отговаря на целите на представеното в статията изследване, насочени към доказване на ползите от инициативи за сътрудничество в сферите на висшето образование, науката и иновациите с цел изграждане на регионалното образователно-изследователско пространство като важен фактор за развитие на цялата ЮИЕ.

Изследването е осъществено въз основа на проучване на необходимата информация от свързаните с неговата тема национални стратегически документи, на подписаните споразумения за двустранно сътрудничество и обмен, както и на интернет сайтовете на ресорните министерства, висшите училища и научните институции.

ФОРМИ НА АКАДЕМИЧНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО НА БЪЛГАРИЯ С БАЛКАНСКИТЕ СТРАНИ

Сътрудничеството на България с балканските страни в сферите на висшето образование и научните изследвания се основава главно на двустранни междуправителствени споразумения, двустранни програми за сътрудничество на Министерството на образованието и науката (МОН), както и на двустранни спогодби между Българската академия на науките (БАН) и академиите в съответните държави от региона, и сътрудничество между университетите. България има сключени ***междуправителствени спогодби за сътрудничество в областта на образованието, науката и културата*** с Албания, Босна и Херцеговина, Македония, Гърция, Словения, Турция, Румъния, с която има и спогодба за сътрудничество в областта на здравеопазването и медицинската наука. Въз основа на тези документи с повечето страни се подписват тригодишни програми за сътрудничество, които се подновяват в края на всеки период. Програмите предвиждат следните дейности: осъществяване на проекти за мобилност – обучение (включително на студенти чужди граждани от български произход с право на стипендия), специализации, обмен на учени и специалисти в областта на висшето образование, като грантовете и стипендиите се финансират от националните бюджети на всяка от участващите страни; провеждане на двустранни конференции и работни срещи, финансирани от страната домакин; съвместни изследвания, които се реализират във всяка страна и се финансират от нея, като поради ограничените средства за научните изследвания в региона преобладават проекти в областта на хуманитарните науки; разширяване на преките контакти между висшите училища и научните организации.

МОН има само три текущи ***споразумения за двустранно научно и техническо сътрудничество*** *в ЮИЕ* – с Македония, Румъния и Словения.

Въз основа на подписаните ***двустранни спогодби за научно сътрудничество и обмен*** БАН поддържа контакти с националните академии на Румъния (40 съвместни проекта); Македония (33 съвместни проекта); Сърбия (16 съвместни проекта) – трите страни, с които се осъществява най-активно сътрудничество; Словения (3 съвместни проекта); Хърватия (2 съвместни проекта); Черна гора (няма проекти); Гърция (2 съвместни проекта със Солунския университет „Аристотел“ в рамките на тригодишна спогодба от 2006 г.); Турция (2 съвместни проекта с Турския национален съвет за научни и технически изследвания и спогодба с Турската академия на науките, с която проекти липсват); Албания (спогодбата е прекъсната от албанската страна през 2007 г.) Като се има предвид, че всички спогодби са подписани преди близо десет и повече години, резултатите, с изключение на сътрудничеството с Македония и Румъния, не са окуражителни с оглед броя на реализираните съвместни проекти. Наред с това и ***транснационалното регионално сътрудничество на БАН на Балканите*** е крайно ограничено. Като добър пример за него може да се посочи проектът на Националния институт по метеорология и хидрология на БАН за 2014 г. на тема „ORIENTGATE – структурирана мрежа за интегриране на изменението на знания в политиката и териториално планиране“, финансиран от транснационалната програма за сътрудничество в ЮИЕ. Проектът е насочен към координиране на усилията за адаптиране към изменението на климата в страните от ЮИЕ чрез изграждане на трайно партньорство между общини, които да създадат знания, и експериментални изследвания и общности, които прилагат тези знания.

През годините след прекратяване на въоръжените конфликти и постигане на относителна стабилност в региона ***сътрудничеството между висшите училища*** в

България и други балкански държави на фона на конкуренцията с университетите в Западна и Централна Европа, като предпочитана дестинация за обучение и съвместна научно-образователна дейност в региона, се характеризира с появата на редица добри практики, даващи основание за очакване на по-нататъшно задълбочаване на академичното сътрудничество. *Най-традиционната форма на сътрудничество е* ***обмен на студенти***, осъществяван освен по програмата „Еразмус“, също така въз основа на междуправителствени и междууниверситетски спогодби. За отбелязване е, че във всички висши училища в региона се осигуряват специални квоти, стипендии и други предимства за студенти от съответните етнически малцинства от съседните държави. В университетите и специализираните висши училища в България 52% от броя на чуждестранните студенти (изчислено по данни от: *НСИ, 2017, с. 21, 98-99*) са от Балканските страни – предимно от Гърция, следвана в низходящ ред от Турция, Македония, Сърбия, Албания, Косово, Румъния и Черна гора, като най-предпочитани са Техническият, Медицинският и Софийският университети. Най-много са чуждестранните студенти в магистърското обучение, след това в бакалавърското и докторантското. Интересът към последното нараства през учебната година 2016/2017 спрямо предишната, като най-висок от чуждестранните докторанти е делът на тези от Гърция – 26%, Турция – 18.5% и от Македония – 5.6% (*НСИ, 2017, с. 23-24*).

Въпреки ограничените квоти за чуждестранни студенти с отпускане на стипендии в повечето балкански страни, българите също така учат в университети в Турция (главно тези с турски етнически произход); Румъния (ежегодно се отпускат близо 50 стипендии за български студенти, както и се приемат тримесечни специализанти и докторанти); Гърция (14 стипендии за пълно бакалавърско обучение, едномесечни езикови курсове и за десетмесечна следдипломна квалификация и научни изследвания; има частни стипендии за българи от фирми и частни висши училища); Словения (стипендии за преддипломна квалификация, следдипломни специализации, летни езикови школи, докторантури); Хърватия, Босна и Херцеговина, Сърбия и Черна гора (*в. „Сега“*).

Редица университети в България осъществяват по-активни контакти и съвместни ***инициативи от различен характер с университетите на Балканите***, като краткосрочна мобилност на преподаватели, организиране и участие в научни форуми, съвместни публикации, обмен на библиографска информация и други, например: Софийският университет „Св. Климент Охридски“ сътрудничи с университетите в Тирана, Любляна, Загреб, Клуж-Напока (Румъния), Белград, Скопие и Турция; Варненският икономически университет – с факултета по мениджмънт в Приморския университет в Копер (Словения); Университетът за национално и световно стопанство – с университетите в Загреб и Солун; Шуменският университет „Епископ Константин Преславски“ – с университета в Риека; Югозападният университет „Неофит Рилски“ – с университети в Гърция, Македония и в Корга (Албания); Висшето транспортно училище „Тодор Каблешков“ – с университетите в Ниш, Скопие, Елбасан (Албания) и Янина (Гърция); Русенският университет „Ангел Кънчев“ – с университети в Турция, Букурещката стопанска академия и с всички водещи университети в страните от ЮИЕ, членки на ЕС; Националната спортна академия „В. Левски“, която е утвърдена в качеството на признат център за подготовка и квалификация на спортни специалисти в контекста на специфичната геополитическа ситуация на Балканите – с пет университета в Турция, както и с тези в Гърция, Сърбия, Македония и Румъния.

Крайно ограничени, фрагментарни или инцидентни са обаче такива форми на междууниверситетско сътрудничество в региона като ***съвместни програми за***

обучение и научноизследователска дейност. Въпреки това в разглеждания контекст могат да бъдат посочени няколко *добри практики* с дългосрочен характер:

- Юридическият факултет на Софийския университет осъществява активна дейност в сферата на международното право и правото на ЕС, във връзка с която реализира съдържателно партньорство с чуждестранни контрагенти, включително с аналогичните факултети на университетите в Румъния („Бабеж Болай“ – Клуж-Напока), Сърбия (Белградски университет), Хърватия (Загребски университет), Македония („Св. св. Кирил и Методий“ – Скопие) и Албания (Университет на Тирана). Под егидата на Софийския университет и юридическия му факултет през 2008 г. в София е създаден *Център по европейско право и сравнително право за ЮИЕ* – координационна структура за осъществяване на научно-образователни и обществено-политически инициативи със значимост за региона, ориентирани главно към държавите от ЮИЕ – организиране на международни форуми; издаване на Журнал по европейско и сравнително право; създаване на Докторантско училище и магистърски програми в същата област; изграждане на Професионална мрежа по Европейско право за ЮИЕ.
- Софийският университет участва и в съвместна инициатива на университетския консорциум от осем европейски университета, включително от Румъния, Македония, Хърватия, Сърбия и Словения, създали *международната магистърска програма „Европейски Югоизток“*, финансирана по линия на програмите за академичен обмен, с цел популяризиране проучването на региона на ЮИЕ в областта на историческото познание и подобряване на международните отношения на Балканите.
- Историческият факултет към Софийския университет предлага магистърска програма „Християнство и ислям на Балканите“, насочена към изучаването на специфичните условия и динамиката на обществените и социални процеси в контекста на мултиконфесионалната среда на Балканите.
- УНСС организира от 2013 г. *ежегодни международни конференции под надслов „Балканите в XXI век – българският поглед“*, третиращи злободневни проблеми в региона, които съдействат за утвърждаването на балканската специализация на школата на университета в областта на международните отношения и балканистиката. За отбелязване е, че втората конференция от поредицата, проведена през 2014 г., е посветена на актуална тема „България и регионалното сътрудничество“. Катедрата „Международни отношения“ на УНСС от години проявява активност в популяризирането и обмен на знания по балканската тематика, като още през 2008 г. организира две международни конференции в тази област – „Балканските национализми в процесите на европейска интеграция на ЮИЕ“ и „Независимо Косово: предизвикателства пред политиката на сигурност в ЕС и България“. Университетът участва и в програмата на ЕС SEE Programme, като реализира през 2009-2012 г. проекта „Municipal Property Management in South-Eastern cities“ в сътрудничество с партньори от Гърция, Румъния, Словения, Албания, Хърватия, Сърбия и Италия.
- През 2000 г. в Русенския университет „Ангел Кънчев“ с помощта на германското федерално Министерство на образованието и науката, фондовете на Пакта за стабилност в ЮИЕ и по инициатива на Конференцията на германските ректори се създава успешно функциониращият досега *Българо-румънски интеруниверситетски център (BRIE)*, в който от 2002 г. започват да се приемат чуждестранни студенти. Със своята дейност Центърът съдейства за регионалното трансгранично сътрудничество в ЮИЕ и по-специално за сътрудничеството между България и Румъния в района на Дунав мост, като градовете домакини на проекта са

Русе и Гюргево. Въз основа на подписаната през 2006 г. междуправителствена спогодба на Румъния и България Центърът осъществява успешно сътрудничество между Русенския университет, Букурещката стопанска академия и германски университети чрез две магистърски програми на английски и немски в областта на европеистиката и регионалното сътрудничество/публичната администрация, в които се обучават студенти от 14 държави, включително от Албания, Босна и Херцеговина, България, Македония, Косово, Румъния, Сърбия и Турция. Изградената международна академична общност осъществява и активна научноизследователска дейност по програми на ЕС за трансгранично сътрудничество в региона.

- Великотърновският университет „Св. св. Кирил и Методий“ на всеки две години организира международен форум в областта на балканистиката. Последният е проведен през октомври 2017 г. и е на тема „Балканите – език, история, култура“. От балкански университети и изследователски институти в него участват Албания, Босна и Херцеговина, Гърция, Румъния, Турция, Сърбия и Хърватия. Един от дискутираните проблеми е изграждане на образователното пространство на Балканите.

Все още крайно недостатъчно е участието на България в съвместни с изследователите от балканските държави ***проекти по рамковите програми на ЕС***. По обобщени данни за партньорствата на български организации по 7РП към началото на м. март 2013 г. най-голям е броят съвместни проекти с регионални партньори от Румъния – 284 проекта, следван от 67 проекта със Сърбия и 66 проекта с Хърватия. С тези три държави партньорствата на България в ЮИЕ се изчерпват (*Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г.*).

Участието в ***оперативните програми и по-специално в трансграничното сътрудничество*** по общоевропейски и регионални програми е още една форма за партньорство между научно-образователните институции в България и съседните страни. В рамките на Процеса за сътрудничество в ЮИЕ през програмния период 2014-2020 г. страната ни участва в пет *програми за трансгранично сътрудничество* – с Гърция, Македония, Румъния, Сърбия и Турция, които обхващат близо две трети от територията на страната. Част от бенефициентите на тези програми са образователни и научни институции, като тяхното участие цели развитие и разпространение на знания чрез обмен на опит за усъвършенстване на съответните регионални, национални и местни политики и практики. Приоритетните оси на двустранните програми за трансгранично сътрудничество включват, макар и в различна степен и с различни формулировки, области, свързани с:

- ✓ инвестиране в човешки капитал;
- ✓ стимулиране на научна дейност и иновации;
- ✓ навлизане на ИКТ;
- ✓ решаване на приоритетни за граничните региони проблеми, като опазване на околната среда, подобряване на инфраструктурата, повишаване качеството на живот и други, изискващи споделяне на ресурси и знания чрез привличане на експертния потенциал на научната общност, развитие на трансгранични бази и групи за научноизследователска дейност и иновации и на междууниверситетско сътрудничество в областта на създаване на съвместни образователни програми, главно в рамките на приоритетната цел за инвестиции в уменията, образованието и ученето през целия живот.

За съжаление, ограничените финансови ресурси за значителната част от програмите и проектите за трансгранично сътрудничество водят в повечето случаи до финансиране единствено на тяхната проектна/планова фаза, докато средства за

практическото им прилагане липсват. В тази връзка подкрепяме артикулираната в доклада „Иновационната политика на ЕС и България“ препоръка, бъдещите процедури и проекти по оперативните програми, свързани с трансгранично сътрудничество, да обхващат не само обмен на информация и персонал, но и съвместно развитие и внедряване на иновации, изграждане на научна и изследователска инфраструктура, както и други форми на сътрудничество, водещи до създаване на нови научни разработки или готови за пазара продукти (*Innovation.bg, с. 29*). Вероятно това е една от причините за недостатъчната активност на научно-образователните институции у нас за участието в тях. Все пак налице са редица *добри примери* в тази насока:

- Споменатият по-горе Българо-румънски интеруниверситетски център към Русенския университет участва в редица научно-приложни проекти за трансгранично сътрудничество – например, в образователния проект BRIDGE (Bulgarian-Romanian Initiative for Democracy as a Guard-Post of Europe – 2007-2008 г.), финансиран по програма PHARE и насочен към обучение на български и румънски гранични служители; във финализирания през 2013 г. научноизследователски проект BRAINS по програма за трансгранично сътрудничество „България-Румъния“ (програмен период 2007-2013 г.), свързан с проучването на потенциала за развитие на трансгранична идентичност.
- Самият Русенски университет също така взема участие в посочената програма, като е партньор по проекта „Чист достъп в трансгранична зона Калараш-Силистра“ със срок 2013-2014 г. с координатор National Research Institute for Electrical Engineering (Букурещ).
- Югозападният университет „*Неофит Рилск“* осъществява активна научноизследователска дейност, финансирана от програми за трансгранично сътрудничество „България-Македония“ и „България-Гърция“, като по последната участва в проекти за над 11 млн. лева, изградени са и функционират над 30 лаборатории и научноизследователски центрове.
- Стопанската академия „Д. А. Ценов“ в Свищов приема през 2015 г. Стратегия за включване в процеса на интернационализация за периода 2014-2020 г., в която се визира участие в проекти на ЕС за трансгранично сътрудничество и в тези, свързани с Европейската дунавска стратегия.

Добри перспективи за партньорство осигурява *оперативна програма* (ОП) *„Развитие на човешките ресурси“*, в която през текущия програмен период 2014-2020 г. е включена отделна приоритетна ос 4 „Транснационално сътрудничество“, с което на институциите от страните членки на ЕС се дава възможност за развитие на знания чрез осъществяване на сътрудничество в приоритетни сфери, изграждане на мрежи, търсене на пътища за решаване на общи проблеми, организация на форуми и обучения с цел обмен на опит, информация, добри практики и иновативни подходи между партньорите и заинтересованите трети страни и други дейности. Освен в тази, необходимо е да се активизира участието на българските научноизследователски и образователни институции и в други оперативни програми на ЕС – например ОП „Наука и образование за интелигентен растеж“ или ОП „Добро управление“. Те също така предвиждат мерки и действия за насърчаване на транснационалното сътрудничество, което е слабо място у нас в сравнение с по-лесно постижимото двустранно сътрудничество. В този контекст е необходимо засилване участието на академичните институции в оперативните програми на ЕС, като една от съществените пречки за това е условието за съфинансиране на съответните дейности, което ограничава тяхното участие в

условията на крайно ниското им държавно финансиране, особено непосредствено на научните изследвания.

Не са за подценяване и ***инициативите със значение за цялата ЮИЕ на неправителствения сектор в България***. Има няколко примера за неговата дейност, насочена към подпомагането на сътрудничеството в сферите на образованието, науката и културата:

- През февруари 2014 г. в Софийския университет е организирана международна кръгла маса с участието на директорите на библиотеки от региона от Румъния, Гърция, Хърватия, Черна гора, Босна и Херцеговина, Сърбия и Македония. Тя е посветена на *създаването на единен онлайн каталог на националните и академичните библиотеки на страните от ЮИЕ*. Проектът ще се осъществява от Фондация „Национална академична библиотечно-информационна система“ (НАБИС) с финансовата подкрепа на фондация „Америка за България“. Засега е приключен първият етап на проекта по създаване на Сводния онлайн каталог на академичните библиотеки в България, който ще служи за основа за надграждането му с информация от онлайн каталозите на библиотеките на страните от ЮИЕ, като ще се осигури възможност за интегрирано търсене чрез интернет в каталозите на библиотеките, участващи в проекта, през общ портал. Каталогът ще бъде отворен за обществено ползване и се очаква да допринесе за академичното сътрудничество в региона. В настоящия момент сайтът на фондацията предоставя възможност за връзка с дигитални академични библиотеки в Македония, Румъния, Хърватия, Сърбия и Словения.
- С оглед нуждите на академичната общност от съвременна и стабилна комуникационна инфраструктура, необходима за научно-образователната дейност в ЮИЕ, Сдружението „Българска изследователска и образователна мрежа“ (БИОМ) допринася за изграждането на балканска инфраструктура с цел оптимизиране на разходите за вътрешна и частична международна свързаност чрез участие в следните регионални организации и проекти: SEEFIRE – Югоизточна европейска оптична инфраструктура за изследвания и образование; SEELIGHT – Югоизточна европейска ламбда мрежа за изследвания и образование; изграждане на регионален възел – Македония, Албания и Косово.
- През 2011 г. е създадено Сдружение „Балкански културен институт“, чиято цел е да насърчава, популяризира и утвърждава ценностите във всички сфери на творческо-интелектуалната дейност в страните от Балканите. Сдружението осъществява издателска дейност, разработване на информационни продукти и материали, изготвяне и разпространение на документални филми и мултимедийни продукти, които имат приложение в научно-образователната сфера, извършване и разпространение в региона на експертни оценки и аналитични продукти, включително по научни и образователни проблеми. В сътрудничество с Института по балканистика с Център по тракология при БАН – партньор на сдружението, се осъществяват дейности, съдействащи за опознаването на историческото наследство и културите на народите на ЮИЕ.

ОЦЕНКА НА РОЛЯТА НА БЪЛГАРИЯ

През новото хилядолетие в България се наблюдава видим *напредък в развитието на отношенията с държавите от Балканския регион в сферите на науката, образованието и иновационното развитие, но основно на ниво разработване на инициативи и проектни идеи*. В тази връзка може да се посочат българските инициативи при разработване на Стратегията на ЕС за развитие на Дунавския регион в частта „Създаване на общество на знанието чрез научни

изследвания, образование и информационни технологии“ и приоритетната област „Транснационални изследователски инициативи и подкрепа за иновациите“: българската делегация е инициатор на включването в съответния План за действие на текста за засилването на транснационалния академичен, изследователски и научен обмен чрез изграждане на мрежи между съществуващите в региона академични институции и представители на бизнеса, както и на участието на България във Фонда за научни изследвания и иновации за региона на река Дунав за изграждане на Дунавски научен съвет; БАН взема активно участие в разработването на приетия проект за създаване в рамките на тази Стратегия на интернационални научни клъстъри в определените приоритетни области, в които ще участват научни институти и висши училища в страната – например Химикотехнологичният и металургичен университет в София се очаква да се включи в клъстърите, свързани с качеството на въздуха и биоенергията. Висока оценка заслужава и инициативата на президента Р. Радев за създаването в България на високотехнологичен център за научни изследвания, образование и медицина в ЮИЕ, огласена на срещата му с междуинституционален екип на 27 октомври 2017 г. (*News, 2017*).

Много по-слаба е ролята на България в практическото реализиране на субрегионалното академично сътрудничество и обмен, както и в действеното участие в регионални изследователски и иновационни инициативи, особено в транснационален регионален план за сметка на двустранното сътрудничество. За отбелязване е, че според направените в аналитичното изследване на ЮНЕСКО изводи относно предимствата и недостатъците на преобладаващия двустранен междуправителствен формат на сътрудничество в сферите на науката и висшето образование в ЮИЕ (*Korez, S., Gohebel, M., Marinkovic, I, 2010, p. 72-78*), неговите плюсове са: лесно установяване на контакти; ниски разходи (безплатно използване на научните инфраструктури на участващите институции; финансиране само на „своите“ изследователи в рамките на бюджета на местната институция) и ниска степен на риск; лесно администриране; създаване и внедряване в университетските учебни програми на новите процедури и знания; ползи за млади учени (възможности за повишаване на научната степен; установяване на професионални контакти; опит в подготовката на проекти и процедури по кандидатстване за финансиране); обмен на информация, добри практики и ноу-хау; взаимно опознаване и подобряване на отношенията между хората в региона, косвено допринасящо за общата стабилност в ЮИЕ; създаване на основи и екипи за участие в европейски проекти и развитие на европейското изследователско и образователно пространство. Установените в цитираното изследване слабости са: основен негатив – двустранните споразумения и спогодби не осигуряват финансова подкрепа за изследванията, а само програмите за мобилност (така нареченото „additive funding“ – добавъчно финансиране), което е сериозна пречка за дълготрайно сътрудничество и ограничава мащаба на проектите; в повечето страни от региона бизнесът (малки и средни предприятия) е изключен от участието в проекти; налице са тромави бюрократични процедури за участие в двустранното сътрудничество; научноизследователските инфраструктури са остарели или изцяло липсват в някои държави; ограничен е достъпът до международни бази данни; оценка на резултатите е нередовна и изцяло липсва тяхното разпространение и популяризиране в обществото, тъй като съответните процедури не са обект на двустранните споразумения.

Според извършения от МОН анализ на състоянието на научната система в България в рамките на проекта за обновяване на Национална стратегия за развитие на научните изследвания 2025, прилагането на структурните и кохезионните инструменти в областта на науката и технологиите е слабо, включително при

участието на България в новите регионални инициативи, като Дунавската стратегия и дейностите в рамките на Съвета за регионално сътрудничество в ЮИЕ. В същото време е *необходимо да се констатира, че сред приоритети на обновената национална Стратегия за развитие на научните изследвания 2025 не се визира заемането от България на лидерско място в регионалното научно изследователско пространство на ЮИЕ с цел обединяване на усилията за повишаване на ефективността на научните изследвания и иновации с „мултипликативен ефект в икономиката", съдействието за асоциирането на Западните Балкани в Европейското научноизследователско пространство, както и определянето на приоритетните области на регионално обединяване и сътрудничество.* Това е в противоречие както с поставената в Стратегията цел до 2020 г. в България да бъдат изградени допринасящи за развитието на Европейското научноизследователско пространство национални центрове за върхови постижения и центрове за компетентност във водещи научни направления, които са „уникални за страната и без аналог в регионален мащаб", така и с препоръка 9 на международния панел за оценка на научно-иновационната система в България да се създават условия за развитието на специфични регионални и местни екосистеми за наука и иновации, използвайки опита от София Тех Парк (*Прессъобщение на представителството на ЕК, 2015*).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Извършеният анализ на нарастващото участие на България, включително на академичната сфера в инициирането и развитието на регионалното сътрудничество между балканските държави във висшето образование и научните изследвания, позволява конкретизиране на предложения за възможното повишаване на ролята на страната ни на Балканите в анализирания аспект при полагане на съответни усилия на държавно (главно с оглед на финансирането на научноизследователската дейност) и академично (повишаване на активността на научно-образователните институции) равнище.

Това би могло да се постигне при *активизирането на България в две главни насоки*. Първо, *да се стреми да заеме водещо място в регионалното научноизследователско и образователно пространство на ЮИЕ и по-конкретно на Балканите, основания за което са геостратегическото положение на България в региона, членството в ЕС и опитът в мирно урегулиране на етническите въпроси* чрез предприемане на следните действия:

- Поемане на координираща роля при участие в европейски проекти с по-активно привличане на партньори от региона и насърчаване на транснационално регионално сътрудничество.
- Изграждане на силни регионални академични мрежи, използвайки наличните европейски програми за тяхната подкрепа.
- Лобиране за учредяване на Център за регионални инициативи за развитие на научно-образователното пространство на Балканите и поемане на неговото домакинство.
- Активно участие в конкретизирането на приоритетни области на регионално обединяване и сътрудничество във висшето образование и науката със значение за целия регион чрез използване на капацитета на изграждащите се регионални центрове за компетентност.

Второ, *да заеме водеща позиция на модератор в процеса на европейската интеграция на държавите от Западните Балкани, изхождайки както от досегашните външнополитически усилия на България, така и от натрупаните в*

процеса на европейската интеграция академичен опит, експертиза и научен потенциал (последното изисква да се отбележи, че в цитираното изследване на ЮНЕСКО се посочва, че сред държавите от ЮИЕ България, наред с Гърция, Македония и Черна гора могат да служат като пример на страни, поддържащи собствена изследователска дейност, притежаващи нови малки изследователски инфраструктури и публикуващи резултати от изследвания (*Korez, S., Gohebel, M., Marinkovic, I., 2010, p. 9*). За постигането на визираната цел е необходимо да се предприемат активни действия и инициативи в научно-образователната област, съдействащи за пълноценното вграждане на държавите от Западните Балкани в Европейското пространство за висше образование и Европейското научноизследователско пространство чрез:

- Изграждане на регионална научно-образователна инфраструктура.
- Насърчаване на вътрешнорегионалната мобилност на учени, преподаватели и студенти.
- Трансфер на знания.
- Обмен на образователни услуги, включително развитие на твърде ограничената досега практика за създаване на съвместни образователни (магистърски, за следдипломно обучение) програми, като с оглед на улесняването на участието на студентите във времево и материално отношение логично е акцентирането върху трансгранични програми между университетите в региона.
- Развитие на регионална интелигентна специализация чрез съвместни изследвания и предоставяне на бизнес ориентирани услуги за научни експертизи, опити, оценки и други, свързани с използването на научноизследователския инструментариум и наличната уникална апаратура, липсващи в повечето балкански страни и изискващи търсенето на значително по-скъпите „западни“ ресурси. Трябва да се подчертае, че България разполага с капацитета на 8 Центъра за високи научни постижения към БАН, както и на 9 инфраструктурни комплекса, признати от Европейския стратегически форум за научни инфраструктури и включени в актуализирана Национална пътна карта за научноизследователска инфраструктура 2014-2020 г. (приета с решение № 569 на МС от 31 юли 2014 г.). Като „пресен“ пример може да се посочи получаването в началото на 2016 г. в Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика на БАН, координатор на Националния циклотронен център (един от 9-те посочени инфраструктурни комплекса), на апаратурата за изграждането на най-големия ускорител (циклотрон) на Балканите.
- Сформиране на екипи за участие в проекти и програми на европейски и международни институции.

Утвърждаването на България в ролята на лидер в академичното сътрудничество на Балканите предполага засилване на активността от страна на университетите и научноизследователските институции за включване в конкретните инициативи на ЕС в региона, пряко съдействащи за реформирането и укрепването на сферите на висшето образование и научните изследвания. Това изисква повишаване степента на доверие между регионалните партньори и по-задълбочено сътрудничество между тях чрез реализиране на проекти на двустранна и особено на многостранна (транснационална) регионална основа. Необходимо е също така *да се преодолеят две наложили се, ограничаващи академичното сътрудничество на Балканите негативни тенденциии* за участие на представители на региона главно в западноевропейските научноизследователски колективи и организации, както и за регионално сътрудничество в по-голяма степен на индивидуално, а не на институционално равнище и на двустранна основа. Последното се характеризира повече с официални и/или традиционни взаимоотношения на равнище правителства

и министерства, органи на управление на академични институции и неправителствени организации, отколкото със задълбочени трайни академични контакти и партньорства. Трябва да се положат усилия за ограничаване на съществуващите прояви на неразбирателство между повечето балкански държави, включително вследствие на продължаващото неосъзнаване на ползите от регионалното транснационално сътрудничество не само за позиционирането на ЮИЕ в ЕС, но и за развитието на конкурентоспособността и иновативността на националните икономики. Необходимо е също така да се подобри изпълнението на програмите и проектите за трансгранично сътрудничество, въпреки ограничените финансови ресурси за значителната част от тях и липсата на средства за практическото им прилагане, чрез по-активно съвместно участие в многобройните общоевропейски и регионални инициативи и програми.

ЛИТЕРАТУРА

1. В. „Сега“. Консулт. Висше у съседите (http://www.segabg.com/article.php?id=264373)
2. *За по-силна Югоизточна Европа: регионалното сътрудничество*. София: Фондация „Фридрих Еберт“, ЦЕМИ, 2015.
3. *Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014-2020 г.* Вариант 15.10.2015, с. 59 (www.mi.government.bg)
4. Innovation.bg. *Иновационната политика на ЕС и България*.
5. Кирова, А., (2017). Научно-образователното пространство на Балканите като фактор за повишаване на регионалните конкурентоспособност и иновационен потенциал. *Икономически изследвания*, 1, с. 61-89.
6. Обновена *Стратегия за развитие на научните изследвания 2025* (www.mon.bg)
7. *Образование в Република България 2017.* София: НСИ, 2017.
8. *Прессъобщение на представителството на ЕК, София, 8 октомври 2015 г. (www.bas.bg)*
9. *Стратегия на ЕС за Дунавския регион*. Национална позиция на Република България. План за действие (www.mrrb.government.bg)
10. Korez, S., Gohebel, M., Marinkovic, I., (2010). *Bilateral and Regional Agreements of Cooperation of SEE Countries in the Field of Scientific Research and Higher Education*. Venice: UNESCO.
11. News, (2017). http://www.focus-news.net/news/2017/10/27/2450999/prezidentat-rumen-radev-shte-razgovarya-s-ministri-i-ucheni-za-sazdavaneto-na-visokotehnologichen-tsentar-za-nauchni-izsledvaniya-v-yugoiztochna-evropa.html